

DERZSI JÚLIA*

A BŰNÖZÉS ÉS DEVIÁNS MAGATARTÁSOK
MEGÍTÉLÉSE ANDREAS HEGYES BRASSÓI KAPITÁNY
ÉS VÁROSI TANÁCSOS *DIARIUM*ÁBAN

Kulcsszavak: *bűnözés; napló; Andreas Hegyes; Brassó; városi tanács*

A városi krónikák és a hozzájuk hasonló elbeszélő források önmagukban való vagy összehasonlító vizsgálata felkeltette a bűnözés és bűnüldözés történetével foglalkozó kutatók figyelmét is, ugyanis kiváló forrásnak bizonyulnak a korabeli büntetőjogi véleményformálódás követésére. A jogi szempontú megközelítések választ remélnék a büntetőügy és a büntetőügyi kompetenciák kérdésére, a hatósági büntető hatalom legitimációs kísérleteire, azaz hogy hogyan terjesztette ki befolyását a politikai szférára, a vallás és a büntetőjog kapcsolatára a bűnözés viszonylatában.¹ Ugyanakkor a városi krónikák vizsgálatában nem elhanyagolandó az az elvárás sem, hogy az erdélyi szegényes forrásadottságok közepette a bűnesetek említései többletadatokkal szolgáljanak a kriminalitástörténet számára is.

Andreas Hegyes brassói városi tanácsos 1613 és 1617 közötti hivatali tevékenységről vezetett naplója² több szempontból is kiváló forrásnak bizonyul a bűnözés és

* DERZSI Júlia (1972), PhD, történész, tudományos munkatárs, Román Akadémia Nagyszebeni Társadalom- és Humántudományi Kutatóintézete, Nagyszeben, jderzsi@icsusib.ro

1 Christoph HEIDUK: *Die Diskussion über das Strafrecht in spätmittelalterlichen Chroniken Schlesiens und der Lausitz = Krieg und Verbrechen nach spätmittelalterlichen Chroniken*. Hrsg. Christoph HEIDUK–Almut HÖFERT–Cord ULRICHs. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 1997. 9–110.

2 Andreas HEGYES: *Diarium, in welchem die Kronstädter Magistrats-Personen vom J. 1614 an namentlich angeführt werden, vom J. 1613 bis 1617 = Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt/Brassó. V. Chroniken und Tagebücher. II. (1392–1851)*. Hrsg. Julius GROSS. Brassó, 1909 (a továbbiakban *Quellen V*). 449–594. Andreas Hegyes négy munkáját jelzi a történettudomány: diáriuma mellett fennmaradt egy német nyelvű kézirat *Chronica ab anno Christi 1038–24*, Eugen von Trauschenfels neki tulajdonítja Hieronimus Ostermeyer krónikájának kiegészítését az 1562–1570-es évekre (*Fortsetzung der historischen Ostermeyers vom Jahre*

deviáns magatartások korabeli megítélésének elemzésére. Hegyes művének legnagyobb része Brassó történetével foglalkozik. Naplója műfaji szempontból a városkrónikákhoz hasonlít, de azokhoz képest sokkal bővebb adatokkal szolgál. Információkat közvetít nemcsak a városban felmerülő bűnesetekről, hanem a bűn és bűnelkövetés előfordulásának tapasztalati tudásáról, mégpedig olyan módon, ahogyan azt a büntetőeljárást lefolytató vagy a büntetések végrehajtását felügyelő hivatalnok láttatni kívánta. Az eseménytörténeti és várostörténeti megközelítéseken túl a naplót több szempontból is kutatták az idők folyamán. A diárium a századok énképe és a másikhöz, az alteritáshoz való viszonya miatt érdekli Ștefania Maria Custură,³ Cziráki Zsuzsanna pedig udvar- és diplomáciatörténeti szempontból értékeli munkáiban adatait.⁴ A bűnözők és a bűnüldözés vonatkozásában felmerülő gazdag adatokra viszont ez ideig csak George Damian újságíró figyelt fel 2011-ben történelmi tematikájú blogján (*Historice. Blog cu istorie*), ahol részleteket is közölt a napló első részének (az 1613. évről) általa végzett román fordításából.⁵

1562–1570 = *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*. III. Hrsg. Eugen v. TRAUSCHENFELS. Kronstadt, 1860. 51–52) és egy krónika kivonatát 1603–1612 között (*Auszug aus der Chronik eines Ungenannten vom Jahre 1603 bis 1612*). Lásd SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. MTA, Bp., 1896. 576–577. Műveinek kiadását Anton Kurz készítette elő, majd Eugen von Trauschenfels folytatta a *Verein für Siebenbürgische Landeskunde* megbízásából: *Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*. N.F. Kronstadt, 1860. 50–56, 266–272, 273–332. Adatokat közöl róla Georg Daniel TEUTSCH: *Mitteilungen zum „Diarium des Andreas Hegyes vom Jahre 1613–1617“*. Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde 1880. 3. sz. 89–91. A napló a *Brassó város történetének forrásai* (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt/Brassó*) ötödik kötetében (a krónikákat és naplókat megjelentető alrész második kötetében) jelent meg, ugyanott kiadója, Wilhelm Friedrich Seraphin a mű bemutatását is elvégzi. Wilhelm Friedrich SERAPHIN: *Andreas Hegyes = Quellen V. LXXII–XCVIII*. Hieronymus Ostermayer krónikájának másolata, egy korábbi másolat alapján, Hegyes naplójában maradt fenn, kétrét tűrt lapokra írva. SZEGEDI Edit: *A városi történetírás kezdetei Brassóban = Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Szerk. PÁL Judit–FLEISZ János. Pro Print, Csíkszereda, 2001. 98–118. 105; Liviu CÎMPEANU: *Cele mai vechi cronici săsești din Transilvania. Cronicarii sași din Brașov și scrierile lor în secolului al XVI-lea*. Studii și Materiale de Istorie Medie XXIX(2011). 222.

3 Ștefania Maria CUSTURĂ: *Identity and Alterity in a Seventeenth Century Diary*. Journal of Romanian Literary Studies 2004. 4. sz. 385–391.

4 CZIRÁKI Zsuzsanna: *Bethlen Gábor fejedelmi látogatásai Brassóban a városi számadáskönyvek tükrében*. Aetas 26(2011). 2. sz. 5–31; Uő: *Prince Gábor Bethlen's Visits to Brassó as Reflected in the Town Account Books*. Hungarian Historical Review 2(2019). 4. sz. 901–928; Uő: *„Eodem kommt ein Tschaus von der Portt”. Török követek és hírvivők fogadása Brassóban a XVII. század első felében = Az Oszmán–Magyar kényszerű együttélés és hozadéka*. 7. Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, 2013. 21–33.

5 <https://historice.ro/prima-parte-a-jurnalului-lui-andreas-hegyes/> (Utolsó megtekintés: 2021. 08. 21.)

Andreas Hegyes 1578. november 30-án született Brassóban. Családja segesvári származású volt, apja, Johann Hegyes (*Hedgyes* vagy *Hedtisch*) testőrként szolgált I. Ferdinánd, Károly főherceg és Habsburg Miksa udvarában, 1567-ben nemességet nyert, és Erdélybe visszatérve, Brassóban telepedett le. Anyja – Trausch szerint – Peter Armbruster (1555–1575 között városi tanácsos) Anna nevű lánya volt.⁶ Naplójában Hegyes nem említi ezt a rokonságot, hanem csak arról számol be, hogy apja (egyik) felesége Lucas Hirscherné lánya volt.⁷ Anyja korai elvesztését látszik igazolni a városi osztálykönyvben egy 1580-ból fennmaradt feljegyzés, amely szerint a család vagyonát *Hannes* (Johannes) *Hedgyes* gyermekei részére osztályra bocsátotta.⁸ A feleség halálakor leltárba vett ingó és ingatlan javak a család viszonylagos jómódjáról árulkodnak. A felsorolt tételek között viszont nem szerepel egyetlen városi lakóház sem, csupán harmincnégy ekeföldnyi termőföld és egy majorház, a hozzá tartozó gazdasági épületekkel és kocsiszínnel. A háztartás tárgyi felszerelése is a család fényűző életmódjáról árulkodik. Az anyagi környezetből nem hiányzott a hintó, a többféle arany ékszer (főleg gyűrűk) és ezüst, az övek, a csatok és kapcsok, a brokátok és drága ruhák (egyetlen női damasztruhát 32 forintra értékelték az osztóbírók), de a kárpitok, a szőnyegek és a képek sem. Birtokai után származó jövedelmét Johann Hegyes feltehetőleg pénzügyletekből vagy kereskedelemből egészítette ki. A termőföldek és kintlevőségek 1149 forint és 90 dénárba becsült összegét felesége halálakor tetemes tartozás terhelte (654 forint), érintve a gyerekeknek járó részt, az anyai egyharmadot is. Amint naplójából kiderül, Andreas Hegyes megélhetését később szintén a külvárosi majorház, a szántók és a kertek biztosították. Melléjük a város határában szőlőtulajdont is szerzett, a hozzá tartozó pincével, ahol a bor mellett vermutot is készített.⁹ A Hegyes család életmódja minden bizonnyal megkövetelte a gyermek Andreas valamilyen fokú iskoláztatását, s mivel kézműves mesterséget később nem művelt, feltehetőleg szakmát sem tanult. Trausch szerint nevelésben Brassóban, majd

6 Joseph TRAUSCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*. II. Kronstadt, 1870. 82. Armbrusterről lásd Friedrich STENNER: *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart*. Brassó (Kronstadt), 1916. 5.

7 SERAPHIN: *i. m.* LXXIII.

8 A Román Nemzeti Levéltárak Brassó Megyei Osztálya [Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale], Brassó város levéltára [Fond Primăria orașului Brașov], Osztóbírók intézménye [Subfond Divizorat], Osztályok és fogalmazványok [Seria Concepte și diviziuni], nr. 1 (1578–1597), 45^v–46^r. Az osztálykönyv nem tünteti fel sem a feleség, sem a gyerekek nevét, mindazonáltal az anya halálának időpontjából feltételezhetjük, hogy a naplóíró családjáról van szó. A városi számadáskönyvek alapján következtetve Stenner szerint bizonyos Johann Hegyes (I.) városi tanácsos volt 1576-ban, valamint 1584–1588 között (STENNER: *i. m.* 67.), amely körülmény elősegíthette Andreas Hegyes beválasztását is a városi tanácsba.

9 HEGYES: *i. m.* 519, 527.

utazásai során részesülhetett.¹⁰ A fiatal Hegyes 1608-ban már nős volt, Catharina Greisslerint vette feleségül, akitől három gyermeke született.¹¹ Fiát, Johannest külföldi egyetemen taníttatta, aki 1637-ben a brassói iskola rektora, majd városi prédikátor, 1648-tól pedig holtövényi lelkész lett.¹²

Miután 1613-tól a 35 éves Andreas Hegyest bevásárolták a városi tanácsba, megnyílt előtte az út a társadalmi érvényesülésre.¹³ Tanácsúrként az évek folyamán több közfeladatot látott el. A hivatal felvételének évében már városkapitányként működött, ebbéli tisztségében 1613. június 29-én a következő évre is megerősítették.¹⁴ A belső tanács tagjaként az adók elosztásáért és behajtásáért felelt (*Zinsherr*) előbb a Corpus Christi, 1617-től pedig a Petri városrészekben. Szintén tanácsúri pozíciójának köszönhetően intéző volt a város különböző birtokain (1614-ben Szotyor és Kőkös, 1616-ban Persány, Grid és Holbák, 1617-ben Szunyogszék településeken), 1616-ban és 1617-ben pedig osztóbíróként volt tevékeny.¹⁵ Legmagasabb tisztségét 1626-ban töltötte be, midőn a város második legfontosabb hivatalnokává, azaz városgazdává (*villicus*, *Stadthann*, *questor*) választották.¹⁶ Halála 49 évesen, 1627. augusztus 27-én következett be. Martinus Ziegler krónikáiról megemlékezése szerint élete utolsó évében *senator* és *proquaestor* (öreg, hivatalt viselt *villicus*) volt.¹⁷ Tanácsosként komoly

10 TRAUSCH: *i. m.* 82.

11 Uo.

12 Johannes Hegyes a gimnáziumot Brassóban (1629), Danzigban (1629) és Thornban (1632), egyetemi tanulmányait Rostockban (1634) végezte, 1635-ban a brassói iskola lektora, 1637-ben rektora, 1640-től szülővárosának prédikátora (segédlelkésze), 1648-tól pedig holtövényi lelkész lett, 1650-ben halt meg. ERNST WAGNER: *Die Pfrarrer und Lehrer der Evangelischen Kirche A.B. in Siebenbürgen*. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 1998. 197–198.

13 Hegyes a tanácsúri tisztséget Stenner szerint 1612-től, Seraphin szerint 1614-től töltötte be. A naplóban közölt 1614. eleji tanácslista rangsora azonban azt igazolja, hogy 1612. legvégén választották be a testületbe, és 1613 elejétől gyakorolta hivatását. Trausch szintén 1613-tól számolja Hegyes hivatali idejét. STENNER: *i. m.* 60; SERAPHIN: *i. m.* LXXIII; HEGYES: *i. m.* 486; TRAUSCH: *i. m.* 82.

14 HEGYES: *i. m.* 463.

15 SERAPHIN: *i. m.* LXXIII.

16 STENNER: *i. m.* 61.

17 Martinus ZIEGLER: *Virorum Coronae exminiorum ac illustrium vita, honores et mors (Auszug. Fortgeführt und ergänzt von Georg Mathiae und Josef Trausch)* = *Quellen* V. 99–132, 103. A főtitkárviselőket Brassóban évente választották, rangban a két legidősebb tanácsos közül a bírót, a két utána következő közül pedig a *villicust*. A választáson alulmaradó jelöltek, az öreg bíró (*alte Richter*) és az öreg városgazda (*alte Hann*, *proquestor*) nem veszítettek tekintélyükből és fontosságukból, intézők maradtak a város különböző birtokain. A hivatali idő alatt elhunyt bíró helyébe a *proquestor* került, az új *villicus* pedig, hogyha nem tettek kivételt, a negyedik legidősebb tanácsosi helyről került pozícióba. George Michael Gottlieb von HERRMANN: *Das alte Kronstadt: eine siebenbürgische Stadt- und Landesgeschichte bis 1800*. Böhlau, Köln–Weimar, 2010. 288.

tekintélyre tehetett szert, hiszen részt vett a város legfontosabb politikai küldetéseiben.

Családi és hivatali kapcsolatai alapján Andreas Hegyes Brassó előkelő és befolyásos társadalmi rétegéhez tartozott.¹⁸ Naplójában testvérének nevezi Simon Loy városi tanácsost,¹⁹ Clemens Goldschmidtet pedig – akit 1614. február 17-én választottak be a város legfelsőbb vezetői testületébe – keresztapjának.²⁰ Hegyes Martha nevű nővére, második férje halála után, az ifjabb Daniel Reipchius, vidombáki lelkész felesége lett.²¹ Az 1615. július 12-én megtartott kézfogót, majd az ezt 19-én követő esküvőt Hegyes házánál tartották.²² A Reipchius családdal való kapcsolat már korábban is fennállt, Hegyes szintén Martha névre hallgató lányát az öreg Daniel Reipchius özvegye, Anna Maria von Witteberg keresztelte.²³ Baráti jó viszonyt ápolt több városi előljáróval, köztük Andreas Georgias jegyzővel, Paul Bamphi tanácsossal, a Draudt

18 Hegyesnek négy lánytestvére volt, akik lelkészekhez vagy a város befolyásos családjainak leszármazottjaihoz mentek férjhez: Catharina férje Wolfgangus Göbel szászhermányi (Honigberg) lelkész; Martha harmadik férje Daniel Reipchius, vidombáki (Weidenbach) és feketehalmi (Zeiden) lelkész; egy harmadik lány 1603-ban lett Lucas Hirscher fia, Johannes felesége. SERAPHIN: *i. m.* LXXIII.

19 Simon Loy 1613-tól 1614. március 5-én bekövetkezett haláláig volt városi tanácsos. HEGYES: *i. m.* 492; STENNER: *i. m.* 91.

20 HEGYES: *i. m.* 491. Legtöbbet emlegetett, szeretett sógora, a vadászatokon hűséges kísérője, családi események, baráti lakomák elmaradhatatlan meghívottja, Jacobus Phylph, úgy tűnik, nem viselt hivatalt, és 1615. március 14-én halt meg. Halála után az osztályt, nővérének legközelebbi férfitöröként, Hegyes végezte. Uo. 518–519.

21 Uo. 525–526. Szintén Hegyes naplójából értesülünk arról, hogy az ifjabb Reipchiust 1616. április 20-án feketehalmi lelkésznek választották. Uo. 550. 1625-ben halt meg Feketehalmon, miután 1618-tól kezdve több alkalommal is betöltötte a barcasági káptalan dékánjának tisztségét. WAGNER: *i. m.* 260.

22 A nem sokkal korábban özvegyen maradt nővér kezét az ifjabb Reipchius a barcarozsnyói Paul Speckelius révén kérte meg Hegyestől 1615. június 29-én. A kézfogó előtt a két család még kiegyezett a házasság megkötésének feltételéről, amely szerint az özvegy négy gyermekének 50 forintot különítettek el az anyai harmadból. Ezentúl Hegyes megvásárolt nővérétől egy szőlőt 200 forintért, Reipchius beleegyezésével. Az esküvőt július 19-én tartották, 18 asztalnyi férfi és női vendéggel, majd 20-án folytatták 9 asztalnyi meghívottal. HEGYES: *i. m.* 525–526.

23 Uo. 459. Daniel Reipchius/Reipchen (1546, Brassó–1612. január 29., Vidombák) evangélikus lelkész, Wittenbergben és Tübingenben tanult, 1578–1580-ban brassói városi segédlelkész, 1580-tól vidombáki lelkész, 1606-tól több alkalommal dékán. Feleséget németországi úttjáról hozott. SZINNYEI: *i. m.* 721; WAGNER: *i. m.* 92. Hegyest és feleségét vendégül látta ifjabb Daniel Reipchius vidombáki házánál már az esküvő előtt is (1614. augusztus 31-én). Anna Maria von Wittenberg temetésének említésekor (1614. október 27.) Hegyes megjegyzi, hogy az asszony szeretett keresztapja, az öreg Daniel Reipchius felesége volt. HEGYES: *i. m.* 503, 506.

és Greissing család több tagjával vagy a segesvári Schesserekkel.²⁴ Amikor 1613. április 8-án eret vágtak rajta, a korban elterjedt gyógymódnak számító műtéten sógora és még két városi méltóság is jelen volt: Johann Armbruster városi tanácsos²⁵ és Johann Bogner, a híres egyházi és világi jogász, Petrus Apus Bogner fia.²⁶ Hegyes keresztelte a barcaszentpéteri lelkésznek, Johannes Meliusnak Agneta nevű lányát²⁷ és a brassói városi lelkésznek, Marcus Fuchsnak a fiát.²⁸ Családi és személyes kapcsolatai bizonyára nemcsak hivatali előmenetelére, hanem politikai pártfogolásaira is befolyással voltak. Diplomáciai küldetéseiből a városba visszatérve, rendszerint felkereste, esetenként otthonában fogadta egyik vagy másik tanácsurat, akárcsak korának mennyi közéleti szereplőjét. Politikai szimpátiái tekintetében a napló alapján úgy tűnik, hogy Hegyes szorosan nem sorolható a város egyik pártjához sem. A 17. század eleji Erdély hatalmi harcaiba belebonyolódó Brassó pártharcairól, a várost uraló politikai elit megosztottságáról, a „törökösök” és „gáborosok” széthúzásáról viszonylag objektí-

- 24 Andreas Georgias (?–1633. szeptember 28.) 1614–1626 között városi jegyző, 1616-tól tanácsos, 1627–1630 között városgazda, 1632–1633 között bíró. Paul/Peter Bamphi/Bánfi 1613–1634 között brassói városi tanácsos, fennmaradt az 1599–1616 között vezetett naplója (*Tagebuch des Petrus Banfi* = *Quellen* V. 417–432). Johannes Draudt (1557–1627) 1590-től városi tanácsos, 1596–1599 városgazda, 1604–1607, 1609–1611, 1613, 1620-ban főbíró. STENNER: *i. m.* 6–7, 32, 52–53. Hegyes személyes kapcsolatot ápolt Andreas Georgias jegyzővel, Johannes Draudt városbíróval családi eseményeken is találkozott, feleségeikkel az üvegcsúrnél sétáltak. Hegyes felesége keresztelte Georg Draudt első lányát, Annát. Johannes Greysingh városbíró testvére, Lucas Greysingh esküvőjének meghívottja volt. Johannes Greyssingh füves kertjében nyúl vadászaton vettek részt. Hivatalos volt a segesvári Paul Schesser kézfogóján és esküvőjén. Házánál tartott mulatságon vendégei voltak, mások között, Johannes Schinker Segesvárról, Lucas Greysing, Cirillus Greyssingh, Paul Schesser, Michael Weyss veje. HEGYES: *i. m.* 502, 506, 509, 520, 524.
- 25 Johann Armbruster brassói tanácsos 1586–1592, illetve 1613–1614 között foglalkozására nézve szabó. STENNER: *i. m.* 5.
- 26 Johann Bogner (?–1659) a brassói gimnáziumot 1589-ben végezte, 1603-tól evangélikus lelkész Szászveresmarton (Rothbach), majd 1615-től Keresztényfalván (Neustadt). Apja a jog- és orvostudományok doktora (Dr. utr. jur.), Petrus Apus Bogner (1531–1591), 1578-tól brassói városi lelkész, több alkalommal a barcasági káptalan dékánja. Anyja Anna, Joachim Koch városi tanácsos lánya. WAGNER: *i. m.* 54–55, 148.
- 27 Johann Melius (?–1616) a brassói gimnáziumban tanult (1589), 1604-től szászveresmarti, 1613-tól barcaszentpéteri lelkész. Uo. 243. 1616. május 13-án bekövetkezett halála feljegyzésében Hegyes megjegyzi, hogy a lelkész keresztapja volt. HEGYES: *i. m.* 552.
- 28 1615. november 6-án; a másik keresztapa Daniel Fronius (1615–1631 között városi tanácsos, 1620–1622 között és 1627-ben városgazda, 1623-ban, valamint 1626–1627 között főbíró) volt. Uo. 534; STENNER: *i. m.* 43. Markus (Vulpinus) Fuchs (1557–1619) a brassói gimnázium (1574) után a wittenbergi egyetemen tanult (1578), 1582-ben a brassói gimnázium lektora, majd brassói segédlelkész, 1590-től szászhermányi, 1602-től barcarozsnyói, 1605-től brassói lelkész, 1608-tól többször a káptalan dékánja. WAGNER: *i. m.* 64. Marchus Fuchs keresztelte Hegyes Anna nevű lányát. HEGYES: *i. m.* 554.

ven számol be, de az események bőbeszédű bemutatása ellenére sem derül ki esetleges pártállása.²⁹ Személyes jó viszonyt ápolt viszont Johann Benknerrel – a földvári csatában életét veszítő Michael Weiss városbíró politikájának folytatójával, a brassói ellenállás kulcsfigurájával, Bethlen Gábor fejedelmi tanácsosával – nemcsak annak sikerei közepette, hanem bukása után is.³⁰ A napló talán legtöbbször emlegetett brassói diplomatájaként Benkner jelentős helyet foglalhatott el Hegyes életében. A bejegyzésekből a szász politikus csaknem minden diplomáciai küldetéséről értesülünk. Ugyanakkor Hegyes beszámol személyes viszonyuk alakulásáról is,³¹ Benkner jelleméről és kedélyállapotairól,³² és követi életét azután is, hogy árulása miatt a fejedelem

29 Uo. 467.

30 Johannes Benkner (János) (1580–1653) brassói polgár (1612-től városi tanácsos, 1615–1616 között városgazda) részt vett abban a portai diplomáciai küldetésben, amely Báthory Gábor megbuktatását készítette elő. Bethlen Gábor hatalomra jutása után bevásárolták a fejedelmi tanácsba. Az erdélyi Habsburg-párt megszervezésében vállalt szerepe miatt elvesztette a fejedelem bizalmát, árulása miatt nem ítélték halálra, de eltiltották a közéleti szerepléstől nemcsak Erdélyben, hanem Brassóban is. Politikai szerepvállalásáról lásd CZIRÁKI Zsuzsanna: *Két világ határán. Johannes Benkner 17. századi erdélyi szász politikus bécsi és konstantinápolyi diplomáciai tevékenysége*. Belvedere XXIV(2012). 3. sz. (a továbbiakban CZIRÁKI: *Johannes Benkner*) 17–35.

31 Johann Benkner neve ott szerepel Hegyes állandó meghívottai között családi eseményeken, vadászaton, sétákon. Vendége volt névnap vagy egyéb alkalmakból szervezett mulatságokon (egyebek mellett 1613. május 25., december 1., 1614. június 2., július 27. és 1616. május 8. HEGYES: *i. m.* 460, 483, 497, 499, 551.), közös vadászaton vettek részt (1614. március 31., 1615. április 20., 1616. április 4. Uo. 493, 520, 549.), feleségeik társágában együtt utaztak Feketehalomra (1613. december 29., 1615. augusztus 10. Uo. 485, 527.). Benknerné szintén gyakran megfordult Hegyes házában (1614. július 22., 1615. november 30. Uo. 499, 535.). Martha nővére kézfogóján Benkner nevét a vendéglista legelején találjuk. Uo. 526.

32 Hegyes elmeséli, amint az 1614. évi augusztusi medgyesi országgyűlésről hazafelé menet a fejedelem által különböző megbízatással visszatartott Benkner a Brassó felé tartó úton Hegyest és Michael Forgatsch tanácsost Szentágotánál beérte. Mivel Benkner a hirtelen jött küldetés miatt élelmiszer nélkül kelt útra, honfitársaitól kért enni, ám azok, nem számolva váratlan megjelenésével, megtagadták a segítséget. Hegyes szerint Benkner zokon vette a visszautasítást, annál is inkább, mivel eleve haragos volt az egész éjszaka tartó lovaglás miatt, és mert útközben egy szép pisztolyát is elvesztette. Más helyen a napló kegyeletteljes elragadtatással számol be Benkner legfiatalabb lányának temetéséről (1616. április 22.), amelyen, szokatlan módon, diákok kíséretében nyolc lelkész vett részt. Amikor feleségeik és Georg Schramm kíséretében a Hőltövény határában begyűjtött városi széna számbavételekor a munkát két napos mulatsággal kötötték egybe, Benkner „mértéken felül jókedvű volt” (1615. augusztus 10.). Csodálattal teli tisztelettel beszél Hegyes Benknerről akkor is, amikor a szőlőskertjében rendezett nyúl vadászaton és az azt követő mulatozás másnapjának reggelén a szász politikus otthagya a társaságot, és dolgára sietett, „akárcsak egy becsületes katona, pedig az ilyen összejövetelekkor máskor ő volt a társaság lelke”. (1616. április 4–5.) Uo. 501–502, 548, 527, 549.

eltiltotta a közéleti szerepléstől.³³ Hegyes nem rejtette véka alá nemtetszését akkor sem, ha a város és a százatok potenciális szövetségeseit kellett megítélnie. Nemcsak a magyar nemesekről tett csípős megjegyzéseket,³⁴ hanem honfitársaival sem kivételezett, hogyha helytelenítette azok viselkedését.³⁵ Saját szerepe tekintetében, kapitányi hivatalával járó feladatai miatt is, a heves politikai vitákban a békítő képében tetszelgett. Midőn Báthory Gábor követei, Cserényi Farkas és Putnoki János összetűzésbe kerültek az őket tulajdonképpen túszként tartó vendéglátójukkal, Georg Gekel brassói polgárral (Putnoki szájon vágta Gekelt), Hegyes azt írja, hogy nem volt könnyű lecsendesítenie a kedélyeket, és ha nem ment volna rögtön a helyszínre, a gárda vélhetően darabokra aprította volna a magyarokat. Ugyanakkor hozzátette, hogy ha a város követi viselkedtek volna hasonlóan az udvarban, bizonyára nem úszták volna meg csupán pénzbüntetéssel.³⁶

Naplóját Hegyes 1613. március 21. és 1617. május 14. között vezette, utolsó, március 21-i dátummal kelt bejegyzése a lapszálon olvasható.³⁷ A naplóban személyes, azaz saját maga által megélt, látott vagy hallott tapasztalatait jegyezte fel. Lényegében a hivattal összefüggő tevékenységeiről tájékoztatott, de beszámolt családi eseményekről, szabadidős szórakozásairól, a birtokán végzett gazdasági munkákról, szélsőséges időjárási jelenségekről, a városban zajló politikai fogadásokról, kulturális vagy vallási rendezvényekről.³⁸ Napra készen vagy pár nappal az események után fel-

33 Hegyes követi Benkner sorsát annak bukása után is. 1617. március 29-i feljegyzésében leírja, hogy Benkner Havasalföldre utazott számba venni jószágait, amelyeket Raduly vajdától kapott, mely alkalommal azt kívánta neki, hogy járjon szerencsével és haszonnal. A tanács és a centumvirek 1617. április 26-án napirendre tűzték a hivatalától eltiltott politikai egyik ügyét, megtiltván neki, hogy a szőlőskertben felhúzott épülete köré falat építsen. A személyes kapcsolat sem szakadt meg a két család között, 1617. január 1-én Botfaluban együtt köszöntötték az újévet, február 26-án pedig szintén együtt töltötték az időt a keresztényfalvi falugazdánál. Uo. 574, 581, 589, 593.

34 A Magyaroglyi pasa mellett tolmácsként foglalkoztatott Horváth Györgyről és általában a magyar urakról a napló kifejezetten negatív képet fest. CZIRÁKI: *Johannes Benkner*. 26.

35 A Benkner-rokonsághoz tartozó Christian (*Chrestell*) Benckner, a százak tanácsának szószólója (*Wortmann*) Hegyes közeli baráti, szövetségesi köréhez tartozott. Amint Nassuph basától híreket hozott a nagyvezír haláláról (1614. október 31.), Hegyes megjegyzi, hogy ez volt az első hír, amelyet ő jelentett, s ami igaz is volt. Ennek ellenére, temetésén mondott megemlékezésében (1616. január 27.) meleg hangon szólalt meg, megjegyezvén, hogy nem látott olyan embert, aki lóhoz, kutyához, madárhoz, vadászathoz, játékhöz és iváshoz nála jobban értett volna. HEGYES: i. m. 508, 516. Christian Benckner közéleti ügyeiről lásd CZIRÁKI: *Johannes Benkner*. 26.

36 HEGYES: i. m. 458. Báthory követeknek brassói szerepéről lásd SZILÁGYI Sándor: *Báthory Gábor fejedelem története*. Pest, 1867. 344.

37 SERAPHIN: i. m. LXXXIII.

38 Hegyes gyakran számol be városi eseményekről (követfogadásokról, fejedelmi látogatásokról), prédikációkról (egy 1614. november 23-i bejegyzés például a prédikáció szövegét és a

tehetőleg jegyzetekből írt, több helyen előre is jelzett később bekövetkezett történeteket. Összegző, összefüggéseket kereső írása tiszta, logikus gondolkodásáról és mind a közéleti dolgok, mind a hivatali szolgálat iránti leplezetlen érdeklődéséről árulkodik.

Azok az időszakok, amikor hivatali tevékenysége folytán Brassóban tartózkodott, bizonyára teljes körű felsorolását adják a tanácsúri elfoglaltsággal járó tevékenységeinek. Hegyes ugyanis nemcsak a fontos politikai eseményekről írt, hanem a városi igazgatás mindennapos ügyeiről, a városházán vagy a regnáló bírónál hetente több alkalommal tartott tanácsulésekről, bírósági esetekről, kivégzésekről is. A hivatali ügyintézés olyan eseménynek tekintette, amelyről, a városi krónika műfaji sajátosságának megfelelően, írnia kellett. Beszámolóit információkban igen gazdagok, és értékes adatokat közölnek a városi tanács szervezeti és testületi működéséről: a külső és belső tanács megválasztásának módjáról, hivatalok felvételéről és letételéről, eskütétel menetéről, testületi rangsorról, állások elosztásáról, javadalmazások körüli vitákról és elégedetlenségekről, számadásokról. A leírás ugyanakkor közvetíti azt a szemléletet, amely a korabeli városi hivatalnoki tapasztalatnak megfelelt.

A napló által említett brassói események, így a városban előforduló bűnesetek említése szempontjából is az a legfontosabb aspektus, hogy azokat a hivatali környezetben idézi fel. A vádlottak kínvallatását, az akasztásokat és a lefejezéseket a végrehajtó hatóság működésén keresztül látjuk, az elbeszélésnek keretet szab a városi igazgatással járó tevékenységek sokféleségének dinamikája, napi ritmusa. Hegyes naplójának a bűnesetekről szóló leírásai számottevően különböznek a korból ismert más emlékirók hasonló témájú feljegyzéseitől. Így például elűtnek a vele kortárs Michael Forgatsch beszámolóitól, akinek feltehetőleg személyes indoka fűződött ahhoz, hogy a Brassóban vagy a Barcaságban előforduló bűncselekményeket írásában megemlítsen (apjának testvérét ugyanis 1557-ben rablótámadásban ölték meg, 1526-ban pedig unokaöccsét is).³⁹ De eltérnek a későbbi krónikások, például Joseph Teutsch szászmagyarosi lelkész csaknem szenzációhajhász és moralizáló történeteitől is.⁴⁰

példabeszédet is leírja), a templomban tartott *Comoediákról* (1616. március 12.: *Comoedia von der Castitas*; más előadások 1614. január 10., február 16. Az 1616. február 16-án megtartott előadás címe: *Daniel und Löwengrueben/Dániel az oroszlánok vermében*; 1617. február 2.: *Comoedia von der Annabella und König Ferario, dann auch seinem Sohn Tiberio*; február 8-án a tanács mindkét darabot megtekintette). Uo. 488, 491, 510, 517, 542, 576, 578.

39 Michael FORGATSCH: *Kalender-Aufzeichnungen (1563–1633), mit Zusätzen von Valentin Forgats, Christoph Greissing, Valentin Greissing, Asarela Mederus, Marcus Draudt (1203–1694) = Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt). IV. Chroniken und Tagebücher. I. (1143–1867). Brassó, 1903. 41.*

40 Joseph TEUTSCH: *Kurzgefasste Jahr-Geschichte von Siebenbürgen, besonders Burzenland (1345–1748) = Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt). VI. Chroniken und Tagebücher. III. (1549–1827). Brassó, 1915 (a továbbiakban *Quellen VI*). Joseph Teutsch*

Hegyes példái többek a pusztá említésnél, az eseményeket a hivatali élet narratívája formálja elbeszéléssé. A napló által felölelt időszakban, ha épp nem volt a várostól távol,⁴¹ Hegyes a brassói városi tanács által tárgyalta bűnesetek előfordulásának vélhetően hű nyilvántartását adja. Mindazonáltal a napló bűnesetekre vonatkozó adatait csak kellő óvatossággal kezelhetjük, koherens történeti elemzést a kriminalitástörténet, de még a büntetőjogi véleményformálás fejlődése szempontjából is csak a kora újkori városi krónikák összehasonlítása, illetve más forrásokkal való összevetése révén kaphatunk.

A napló mindenekelőtt a Brassóban és Barcaságban elkövetett bűncselekményekről számol be, főleg gyilkosság, rablógyilkosság, lopás, emberölés, testi sértés, hivatali visszaélés, házasságtörés és parázñasági esetekről. A feljegyzések alapján megállapítható, hogy ha a joghatóság területén elkövetett bűnesetek és deviáns magatartások

brassói születésű, apja otthagyta a családot, Havasalföldre vándorolt, ahol az orosz konzul gyógyszerésze lett, 1724-ben halt meg. Teutsch kitanulta a takácsmesterséget, de az apja írásbeli utasítására 20 évesen beiratkozott a brassói gimnáziumba, majd a hallei egyetemre járt (1729). Egy ideig házitanító volt, majd 1733-ban visszatért Brassóba, ahol a gimnázium tanára lett. 1754-ben kinevezték szászmagyarosi, majd néhány hónap múlva szászhermányi lelkésznek. Krónikája 1345-től 1748-ig sorol fel eseményeket Erdélyről és a Barcaságról, bűnösök kivégzéséről szóló adatot először 1588-ból közöl, ismeretlen forrásból. Feljegyzései rövidек, a bűnesetekre és kivégzésekre fókuszálnak, érdeklődésében előkelő helyen állnak a rendhagyó esetek, szodómia, nemi erőszak, parázñaság, méreggel ölés; különös előszeretettel jegyzi az öngyilkosokat.

- 41 Hivatali útjai alatt Hegyes értelemszerűen a megbízatással kapcsolatos eseményekről tudósított. Időszakok, amikor nem tartózkodott a városban: 1613. június 5–11., 16–27. (Brassó képviselőtében Vizaknán Báthory Gábornál, Michael Forgatsch tanácsossal együtt), augusztus 27–30. (Magyarogli táborában Focşani alatt), szeptember 9.–november 9. (Johann Benknerrel és Simon Loy tanácsossal a hadakkal Brassó alatt, Gyulafehérváron, Tordán, valamint Kolozsváron Bethlen Gábor fejedelemmé választásán), 1614. január 24.–február 14. (az Universitas megbízásából Brassó képviselőtben a fejedelemhez utazott Szebenbe Michell Fronius, Johannes Roth jegyző társaságában, Szeben átadásáról tárgyalni), március 20–29. (Johannes Benknerrel együtt Fogarasba ment Bethlennel tárgyalni), április 18.–május 20. (a városbíróval Marosvásárhelyre ment Daróczy Ferenc, Ericus Lassotta császári küldöttek fogadására), július 28.–augusztus 1. (Câmpulungban az évi vásáron), augusztus 6–15. (a megyesi országgyűlésen Michael Forgatsch tanácsossal és Johann Benknerrel), október 9–20. (az enyedi éves vásáron), 1615. április 30.–május 25. (a május 6-án kezdődő országgyűlésen Gyulafehérváron s „hosszú diétán” több mint 300 bírósági ügyet tárgyaltak, 22-én átment Szebenbe az Universitas gyűlésére, megtanácskozni Horváth György kiadátását a fejedelemnek), szeptember 25.–október 17. (országgyűlésen Kolozsváron, a bíróval és Casper Kirschner tanácsossal), 1617. március 6–11. (Fogarason a fejedelemnél, Michell Forgatsch tanácsossal, a Törösvárt érintő követelés miatt), május 2–14. (Gyulafehérváron a bíróval, Lucas Knez tanácsossal és a jegyzővel). HEGYES: *i. m.* 462–463, 469, 472–481, 488–489, 493, 495–496, 499, 501–502, 506, 520–522, 531–532, 586–587, 594. Az eseménytörténeti háttérhez lásd Lovas Rezső: *A szász kérdés Bethlen Gábor korában*. Századok 78(1944). 1–3. sz. 447–490.

listája nem is teljes – hisz kisebb súlyú deliktumokra, kihágásokra mért szankciók kiszabását többféle különleges joghatósággal rendelkező intézmények (egyebek mellett a városgazda és a céhbíróságok) is elrendelhettek a városban –, de a főbb bűncselekmények előfordulásának gyakorisága, illetve azok a városi tanács által tárgyalta esetek, ahol a közzvádi eljárás lehetősége is felmerült, feljegyzésre kerültek. A bűnesetek számbavételekor ugyanakkor az is meghatározó volt, hogy adott évben Hegyes tanácsosként milyen feladatokat látott el. Ebből a szempontból reprezentatívak az 1613., 1614. és 1615. évek feljegyzései, azok az időszakok, amikor Hegyes otthon tartózkodva, városkapitányként, illetve a bűnügyi eljárás lefolytatásával megbízott tanácsosként részt vett a kínvallatásokon, és felügyelte a büntetések, legfőképpen a kivégzések végrehajtását. Nem véletlen, hogy ez az időszak a bűncselekmények számbavétele szempontjából gazdagabb, mint az utána következő. Hegyes városkapitányságának idejéből kihágásokról és kisebb szabálysértésekről is értesülünk. Ugyanakkor a napló 1616. és 1617. évi, Hegyes osztóbíróként tevékenykedő időszakának bejegyzései többnyire már csak a súlyosabb eseteket említik. A napló ekkor az osztályokról és a házak értékének felbecsüléséről szóló adatokban bővelkedik, bűncselekményekről csak akkor esik szó, amikor szerzője a városi tanács bírósági üléseiről tudósít.⁴² Az ekkor készített leírások mindazonáltal hosszabbak, esetenként megidézik a bűncselekmények elkövetésének körülményeit vagy az ítéletek meghozatalánál alkalmazott törvényeket.⁴³

42 Osztóbírói kinevezést Hegyes először 1616. március 10-én, majd 1617. január 9-én kap. HEGYES: *i. m.* 547, 575.

43 1617. február 23-án a bíróság fejvesztésre ítélte a szentágotai származású Kocsis Györgyöt (*Georg Kocsis*), aki február 3-án, Barcaszentpéteren halálos kardcsapást ejtett Deák András (Andreas Deak) szívébe. Az elbeszélés kitér a büntett elkövetésének körülményeire. Mind az áldozat, mind a tettes Lázár Istvánnál szolgáltak Gyurgyevóban (*Giurgiu*), aki épp a Braszóban csináltatott hintó után küldte legényeit, az előre menesztett Deák András és az árvapataki származású Geréb György (*Georg Greb*) után Kocsis Györgyöt is. A konfliktus Deák és Kocsis között robbant ki, a kezükre adott pénz elszámoltatásakor. Úgy tűnik, hogy Kocsis – a helyszínen lévő Geréb György békítő kísérletei ellenére – párviadalra hívta ki Deákot („Jer ki, Andras Diak, vagdalkozzunk!”), aki az anyját ért szidalmak hallatára („Jer ki, ha kurva nem az anyád!”) indulatait nem bírta féken tartani, kardot rántott. Mivel azonban a szoba mennyezete alacsony volt, kardja a gerendákon fennakadt, az éppen menekülni készülő Kocsis pedig olyan szerencsétlenül szúrt vissza feléje, hogy felhasította a jobb karját, és elmetasztotta rajta az ereket. Minthogy borbély nem volt a közelben, aki a vérzést elállíthatta volna, Deák gyorsan elvérzett. Hegyes a továbbiakban közli a bírói indoklást is: „Mivel az emberölés szándék nélkül történt, és ugyanakkor véletlenül, hogy még azok sem vettek észre semmit, akik ugyanabban a szobában tartózkodtak a vádlottal és áldozattal, ezért a tanács az ügyet gondosan megvizsgálta, és a szász statútumok alapján a következőket állapította meg: hogyha valakit [párbajra] kihívnak, még ha a becsülete forog is kockán, nem követheti a kihívót, hanem jelentenie kell a bíróságon, a kihívó pedig a fejdíj felét tartozik [büntetésként] kifizetni, éspedig 20 forintot. Hogyha valaki azonban a sértést nem

Hegyes városkapitányi tevékenységét a napló első bejegyzésének időpontjától, 1613. március 21-től tudjuk követni. Ujbóli egyéves megbízatását 1613. június 29-én kapta a várostól.⁴⁴ A városkapitányság nem számított azon tisztségek közé, amelyeket hagyományosan a városi tanácsurak töltöttek be, nem volt összekötve a tanácsosok által végzett hivatali ténykedéssel.⁴⁵ Mindazonáltal a tanácsúri és városkapitányi szolgálat egybeesése a korszakban más személyek esetében is kimutatható.⁴⁶ Városkapitányként Hegyes parancsnoksága alá tartozott a városi őrség megszervezése, a hadnagykinevezése, a darabontok bérének kifizetése, a koldusbíró alkalmaztatása és a

tudja elviselni, mert [például] az anyját szidják, ahogy az itt is történt, és indulatában követi a kihívót, ahogyan itt is, és ugyanakkor mivel a kihívó nem ment ki az udvarig, hanem már a szobában útját állta a másiknak (úgy következne a törvény szerint, hogy az, akit kihívtak a kihívót nem követi, hanem fél vérdíjon hagyja), annál is inkább, mivel, hogyha a kihívott a kihívót követi és ledöfik, a kihívó a teljes fejdíjat tartozik fizetni, és hogyha a sértett féllel vagy a rokonaival nem tud megegyezni, életével kell fizessen. Ennélfogva, az igen tisztelt és bölcs tanács alaposan megvizsgálta ezt az okot is, hogy a szegény bűnösnek meg kellett halnia, kiváltképpen mert Kocsis volt az aki a vitát szította, a másikat [párbajra] kihívta, és még ha az ki is tudott volna térni előle, neki útját állta, mérgében és dühében, még ha nem is akarta, [de] megölte. A rokonai jóállására, és mivel már majdnem sötét volt, amikor a kardszúrások estek, és mint olyanok, mindkét fél részéről történtek, a tettesnek hetedmagával a fejére kell esküdnie, hogy az elmondottak igazságához semmilyen kétség nem fér. Isten legyen mindkét féllel kegyelmes. Amen”. Uo. 580–581. A szász jogkönyv idézett törvényei: *Das Eigen-Landrecht der Siebenbürger Sachsen*. Hrsg. Adolf Lauf. München, 1973 (a továbbiakban *Das Eigen-Landrecht*). IV.3.5, IV.4.1.

44 HEGYES: *i. m.* 463.

45 A hivatalokat általában év elején osztották szét maguk között a tanácsosok, Hegyes maga is beszámol ilyen irányú tevékenységről (1616. március 10-i és 1617. január 9-i bejegyzések). Ezek alapján a tanácsosok másodmagukkal a következő tiszteket látták el: törcsvári várúr, vámúr, tohányi, sárkányi és porói, barcaújfalui, szűnyogszegi és vledényi, persányi, gridi és holbach-i tiszttartók, ezentúl a barcarozsnyói vár intézői, ispotálymesterek, bor-, sör-, kútfelügyelők, osztóbírók (négyen) és sáfárok. Uo. 547, 575. Hasonló tisztekről számol be krónikájában Schunkabunk (1597–1603: tanácsos, 1604–1608: városgazda; STENNER: *i. m.* 133–134) is az 1598-as évről. *Chronik von Marcus Schunckabunk 1597–1603*. = *Quellen* VI. 2–7.

46 A korszakban kapitányságot (*capitaneus supremus militum civitatis*) viseltek 1601-ben Velten/Valentinus Hirscher (1578–1585.; 1587–1590: tanácsos, 1586-ban notarius, 1591–1595: városgazda, 1597–1603 főbíró) és 1611-ben Georg Nadascher (1606–1631: tanácsos, 1632: városgazda) tanácsosok, Paul Bánfi 1624-ben hadnagy (*Unterhauptmann*) volt (1613–1634 között tanácsos). STENNER: *i. m.* 6, 70, 97. Nadascher kapitányságáról lásd *Chronik von Michael Seybriger* = *Quellen* V. 436–444. 442.

rendbontás megbüntetése.⁴⁷ Mint városkapitány, részt vett a városi védművek karbantartási munkálatainak megszervezésében, felettese közvetlenül a városgazda volt.⁴⁸

A naplóból nem derül ki, hogy Hegyes meddig töltötte be a városkapitányi tisztséget. Az 1613. június 29-én kapott megbízatása, más városi hivatalhoz hasonlóan, valószínűleg egy évre vagy az új kapitány kinevezéséig szólt. Nem derül ki az sem, hogy a következő évben ki váltotta őt a városi milícia parancsnoki posztján. Mivel azonban 1614 után a naplóban nem tünteti fel a kapitányi tisztséghez kapcsolódó szokásos teendőket (például a darabontok zsoldjának minden hónap elején történő kifizetését), a bűnesetekben való eljárással kapcsolatos feladatai ezután feltehetőleg már nem városkapitányként, hanem inkább megbízott tanácsúrként hárultak rá.⁴⁹ 1613. április 16-i bejegyzésében arról tudósít, hogy először vett részt kivégzésen, mely alkalommal Thomas Bloweber tanácsúrral együtt a vesztőhelyre kísérte a botfalusi Zakariás Györgyöt (*Zacharias Georgh*) a vele tiltott, bűnös viszonyba keveredő asszonnyal együtt.⁵⁰ A kivégzés módja – a férfit lefejezték, az asszonyt vízbe fojtották – arra utal, hogy az elítéltek házasságtörést követtek el. Az akcióhoz – vélhetően az eset nagy nyilvánossága okán és egy esetleges rendbontást megelőzendő – Hegyes a darabontok kíséretét is igénybe vette, de a fegyveres jelenlét vélhetően a hatósági fellépés szigorát is biztosította. 1614. szeptember 17-én Râmnicu Tódort (*Todor de la Remnyk*) kísérte a bitófához, akit két ökör ellopása miatt ítél el a bíróság.⁵¹ 1614. október 30-án a városi tanács megbízottjaként vett részt egy bolgárszegi asszony kivégzésén, ugyanebben az évben, december 1-én, szintén a tanács utasítására asszisztált Horváth, másként Makedóniai György szolgája, János akasztásán, akit többszöri lopás miatt ítélték halálra Brassóban.⁵² Egy évvel később, 1615. december 10-én Clemens Goldschmidt tanácsossal együtt vezényelte le Toma (*Thoma*) és Mihail (*Myhaiil*) egy erdőben katonákra támadó banda két tagjának kivégzését. Időnként előfordult, hogy nem a tanács, hanem a bíró rendelkezett a halálbüntetés végrehajtásának körülményeiről. 1615. június 16-án például a rablás miatt halára ítélt Csátár (*Chyatar*) szekerét bírói parancsra kellett cimboráinak a bitófához kísérniük.⁵³ Ilyenkor Hegyes nem említi, hogy dolga akadt volna az eljárás lebonyolítása körül.

A hatósági eljárás lefolytatójaként Hegyes részt vett kínvallatásokon is. A naplóban két olyan esetet említ, ahol a jelenlétében zajlott le a tortúra, 1614. augusztus

47 1613. március 23-án például négy muskétást csukatott le, április 1-jén pedig parancsba adta egy lengyel megvesszőzését és városból kiűzését egy darab vászon ellopása miatt. HEGYES: *i. m.* 453.

48 Uo. 457.

49 Stenner szerint Hegyes 1612–1614 között volt városkapitány. STENNER: *i. m.* 61.

50 HEGYES: *i. m.* 455.

51 Uo. 504.

52 Uo. 510.

53 Uo. 524.

25-én, a rablógyilkosság miatt fogva tartott Vlad és Bucur (*Bukur*) zernyesti lakosok, illetve 1615. november 18-án a szintén fegyveres támadással gyanúsított Toma és Mihail vallatásán.⁵⁴ Ez utóbbiak esetében a vizsgálatot december 9-én a teljes tanács részvételével megismételték. Mindkét ügyben a kínvallatás alanyai rablógyilkosság miatt kézre került idegenek, nevükből és származási helyükből kiindulva a városnak alávetett román jobbágyok voltak, akárcsak azon elítéltek többsége, akiken a halál-büntetést végrehajtották.

A kínvallatások és ítélet-végrehajtások mellett Hegyes, ugyanebben az időszakban, más hatósági eljárást is lefolytatott. Chrestel Hirscher tanácsos társaságában őt küldte a tanács Feketehalomra az ottani várnak korábban a Báthory Gábor kezére juttatásáért felelős személyek beazonosítása érdekében. Miután a feketehalmi bírót, Paul Czeydest kihallgatták a városházán, Tys Bogner folnagyot, volt bírót és a mezőváros huszonöt legelőkelőbb emberét a brassói tömlöcbe vetették.⁵⁵ Az 1613–1615 közötti időszakban Hegyes többször képviselte a város érdekeit a szomszédos székely székeken lakó nemesekkel zajló jogügyletekben, vitatott jószágok és lefoglalt javak miatt.⁵⁶ Ugyanakkor a feljegyzésekből az is kiderül, hogy nem minden hatósági fellépést megkövetelő ügyben ő járt el, így például az „igen haszontalan” Hannes Schopell cipészt 1614. augusztus 18-án a bíró hurcoltatta elő a cigányokkal.⁵⁷

A naplóban említett esetek mindazonáltal nem szolgálnak elég részlettel annak minden kétséget kizáró megállapításához, hogy a Hegyes által ellátott feladatok tényleges jogügyigazgatói, azaz vádképviselési szerepet jelentettek-e vagy sem.⁵⁸ Feltűnő viszont, hogy osztóbíróként való kinevezése után, a bűnesetek vizsgálatában és a büntetések végrehajtásában eljáró hatósági feladatai elmaradtak hivatali hétköznapijaiból.

A kisebb kihágásokat nem tekintve, Hegyest elsősorban a halállal büntetendő esetek érdekelték, megfelelően a korszak büntetőjogi felfogásának. A halállal bünte-

⁵⁴ Uo. 502, 535.

⁵⁵ Uo. 496, 499.

⁵⁶ Uo. 513, 514.

⁵⁷ Uo. 502.

⁵⁸ Friedrich Schuler von Libloy jogtörténeti elemzése alapján a Brassó városban és kerületben felmerülő büntetőügyi esetekben a bíróhoz vagy a városgazdához lehetett panasszal fordulni, akik szükség esetén elrendelték a vádlott letartóztatását. A szóbeli feljelentést a jegyző írásba vette, és amint nem volt kétséges az adatok összegyűjtése, az elkövetőt a városi esküdtekből álló bizottság a bíró utasítására *ad articulos* meghallgatta. Ha további nyomozásra volt szükség, a bíró felhatalmazott egy felelőst (*referens in criminalibus*) a nyomozás lefolytatására. Ennek megbízatása magában foglalta a nyomozást, a bizonyítékok megvizsgálását és a (közbenjáró és végleges) ítélet megfogalmazását, amelyet a tanács ülése elé terjesztett a döntés meghozatalára. Polgári perekben, a bíró elé kerülő jogvitákban az esküdtek döntöttek arról, hogy a vádlottat *ad articulos* meghallgatják-e vagy sem. Friedrich Schuler von LIBLOY: *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*. III. Hermannstadt, 1868. 163.

tett nyilvános bűncselekmények számát tekintve, a naplóban bemutatott esetek éves átlaga hasonló értéket mutat a városi számadáskönyvekből kikövetkeztethető adatokkal. A végrehajtott halálbüntetések száma évente átlagosan nem volt magas.⁵⁹ Brassóban, a napló által felölelt időszakban, a legtöbb kivégzést 1614-ben hajtottak végre: két személyt karóba húztak, két személyt felakasztottak és egy nőt vízbe fojtottak. Ebben az évben magasabb volt a megkegyelmezések száma is. Legkevesebb bűnöst 1616-ban végeztek ki, de – amint már jeleztük – a számok feltehetőleg összefüggnek Hegyes hivatali elfoglaltságaival. A naplóban feljegyzett deliktumok és bűncselekmények, valamint az ezekben kiszabott büntetések a következőképpen foglalhatók össze:

Bűncselekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás helyszíne	Leírás
1613			
	árestum, szabadon bocsátás	Brassó	Hegyes négy puskást lecsukatott, de mivel rendezték az ügyüket, el is engedte őket (március 23.).
lopás	megvesszőzés, kiűzés a városból	Brassó	Megvesszőztetett, és a városból kiűzetett egy polákot, aki egy darab vásznat lopott (április 1.).
házasságtörés	lefejezés (férfi), vízbe fojtás (nő)	Brassó	Az elkövetők Zakariás György és szeretője, botfalvi lakosok. Andreas Hegyes és Thomas Bloweber tanácsosok részt vettek a kivégzésen, darabontok kíséretében (április 16.).
gyilkosság			Július 4-én ismeretlenek levágták egy oláh ember fejét az aszaló mellett.
ágyasság (házasság előtti együttélés)			Július 7-én Johannes Hermannus ötvösinas feleségül vette Crestel Igel lányát. Másnap, 8-án este már a fiát keresztelték. Az ügy, mivel egyházi joghatóság alá tartozott, nem került a bíróság elé. A szülők megjavulására az időközben meghalt és eltemetett gyereket a pap újrakeresztelte (július 11.).

59 A számadáskönyvek tartalmazzák a kivégzéseknek és testi büntetéseknek a város számlájára írandó járulékos költségeit, mint pl. a hóhérnak juttatott borraavaló. Az összehasonlítás-hoz sajnos hiányoznak Brassóból a kivégzések költségeit jegyző sáfárszámadások, hasonló adatokat a nagyszabedű városgazda (*villicus*) számadásai nyújtanak.

Bűncselekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás hely- színe	Leírás
hatóság szidalma- zása, késelés	egyévnnyi rabság láncban (halálbün- tetés helyett)	Brassó	Egy brassói cipész részegen szidalmazta a helyi előljárókat, a bírót és a városi tanácsot. Amint a bíró behívatta, megkéselte annak szolgáját és egy kőművesinast (július 28.). A városi tanács vizsgálatot indított a cipész ellen, de az továbbra is makacsul ellenállt (július 30.). Három gyermeke kérésére, és mert előtte feddhetetlen életet élt, a tanács megkegyelmezett életének, egyévnnyi rabságra ítélte (július 31.).
1614			
gyilkos- ság, gyilkos- ságra való felbujtás, házasság- törés	lefejezés (nő), felnégyelés (két szerető)	Fogaras	Egy (1613.) december 30-án érkezett levélben a fejedelem arról tájékoztatta a brassói bírót és tanácsot, hogy Boier (<i>Boyer</i>) Istvánt felesége és annak két szeretője meggyilkolták, fejét levágták, s a testtel együtt Fogaras alatt az Olt jege alá dob- ták. Az asszony három napon keresztül tagadott, de miután őrizetbe vették, mindent bevallott. Mindhárom tettet halálra ítélték: a nőt lefejezték, két társát pedig felnégyelték (január 2.). Kiderült, hogy a tettet részegen követték el, és hogy Boier István, az áldozat – a Ráduly vajda havasalföldi udvarában szolgáló Boier Péter testvére – tanult, csendes és igen jámbor ember volt.
hatóság szidalma- zása	kegyelem	Brassó	Egy barcarozsnyói embert, aki megátkozta a hatóságokat, el kellett volna ítélni, de mivel többen könyörögtek az életéért, a tanács megkegyelmezett neki (március 18.).
rablógyil- kosság, testi sértés	tortúra, karóba húzás	Brassó, Fogaras	Egy vallon doktort és kísérőit Töröcsvár felett rablótámadás érte, az orvost és legényét meggyilkolták, feleségét megsebesítették, és elloptak 3000 forintot tőlük (április 13.). A banda két tagját, Vlad és Bucur zernyesti lakosokat Brassóban kínvallatásnak vetették alá (augusztus 25.), és karóba húzták (augusztus 26.). A banda vezérét, egy hírhedt rablót, <i>Karaczynt</i> is negyedmagával karóba húzták.

Bűncse- lekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás hely- színe	Leírás
lopás	megvessző- zés, kiutasí- tás a városból, halálbünte- tés elenge- dése	Brassó	Brassói diákok pénzt és ezüsttárgyakat loptak Simon szászhermányi lelkésztől. Minthogy a ká- rosult igazságot követelt, a diákokat megvesz- szőzték, és kiutasították a városból (május 22.). Hegyes szerint becsületes szülők gyermekei vol- tak, csak nem fértek a bőrükben, amiért megér- demelték volna a bitófát. A tanács viszont, fiatal- ságukra és szüleikre való tekintettel, megkímélte az életüket.
árulás	tömlőcbe vetés, halálbünte- tés elenge- dése	Brassó, Fekete- halom	A feketehalmi Paul Czeydes bírót és Tys Bogner volt bírót Brassóban tömlőcbe vetették, amiért korábban átengedték a várat Báthory Gábor fe- jedelemnek (május 30.). Hegyes és Chrestel Hirscher tanácsos Feketehalomra utaztak, hogy a város 25 előkelő polgárát előállítsák, és Brassó- ba hurcolják (május 31.). A feketehalmiak min- den kényszer nélkül kiszolgáltatták a brassói 33 darabontot Báthorynak, aki azokat Keresztény- falván karóba húzatta. Július 22-én kiegyeztek az ügyben, a feketehalmiakat elengedték, azzal a feltétellel, hogy bűneik miatt a büntetést még gyermekeik gyermekeinek is viselniük kell.
	árestum	Brassó	A fiatal Hannes Schopell susztert, aki, Hegyes szerint, egy haszontalan ember volt, a bíró a ci- gányokkal előállította. Behívta a tanácsosokat és a cigányvajdát is, ez utóbbi azonban nem akart az eljárásban részt venni (augusztus 18.).
lopás	akasztás	Brassó	Râmnicu Tódor két ökröt lopott. Hegyes részt vett a kivégzésen (szeptember 17.).

Bűncselekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás hely- színe	Leírás
vérfertő- zés	tömlöcbe vetés	Brassó	Egy vérfertőzés vádjával fogva tartott botfalvi legény éjjel két óra körül kiszabadult a toronyból a Felsősor (<i>Kurze Zeil</i>) felé néző ablak feletti kis ablakon keresztül (október 7.). Amint azonban a Felső-kapun (<i>Oberstes Tor</i>) keresztül szabadulni próbált, elfogták, és a Lópiacon (<i>Rossmarkt</i>) a Kovácsok bástyájába (<i>Schmied-Postay</i>) zárták, ahol még aznap öngyilkos lett, cipőfűzőjével felkötötte magát (október 8.).
lopás	vízbe fojtás	Brassó	Halára ítélték egy bolgárszegi asszonyt, aki a békétlen időkben ezüst tárgyakat lopott a városban. Hegyes részt vett a kivégzésen a tanács megbízásából (október 30.).
	kalodába zárás	Brassó	Négy inast kalodába zártak 10 óra hosszan (november 24.).
	árestum	Brassó	Egy kovácsot, egy, a városháza által fizetett adószedőt (<i>Koy</i>) és egy ötvöst elővezettek, és a tömlöcbe vittek (november 27.).
lopás	akasztás	Brassó	Horváth, másként Makedóniai György János nevű szolgáját többszörös lopás miatt bitófára ítélték. Hegyes részt vett a kivégzésen a tanács megbízásából (december 1.).
1615			
emberölés	halálbünte- tés megvál- tása	Brassó	Georg Tobynál egy székely éjszaka leszúrt egy másik székelyt Udvarhelyről (április 16.). A megölt férfit tisztességgel eltemették, de a gyilkosát, mivel az áldozat rokonai és felesége megbocsátottak neki, szabadon engedték (április 17.).
árulás	kiadatás a fejedelem- nek	Nagy- szeben	Az Universitas gyűlésén eldöntötték a Nagyszebenben őrzött Horváth György kiadását a fejedelemnek. Amint ez megtudta, mi vár rá, elrejtőzött Johann Waida (polgármester) istállójában (május 23.), de két lóval kivonszolták a városból, és az akasztófa alatt hamuvá égették (május 27.).

Bűncse- lekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás hely- színe	Leírás
emberölés		Wit- tenberg	David Benckner Wittenbergben az asztal mel- lett leszúrta szintén brassói származású diáktár- sát, Joannes Groen fiát.
rablás	tömlöcbe vetés, akasztás	Brassó	Elfogták Csatárt, egy hírhedt rablót (június 11.), felakasztották (június 16.). A bíró elrendelte, hogy társai a bitófáig kísérjék a szekerét.
rablás, testi sértés			Meg nem nevezett tettesek prahovai kereskedő- ket raboltak ki, és sebesítettek meg (augusztus 3.).
lopás	akasztás	Bras- só(?)	Felakasztottak egy segesdi (Schaars) születésű embert, aki nyolc nap alatt Feketehalomban és öt másik településen is lopott (augusztus 12.).
parázna- ság	tömlöcbe vetés, kiűzés a városból	Brassó	Stan pópa a városba hívta a bolgárszegi proto- pópának, Constantinnak a városból előzőleg ki- utasított szeretőjét, annak reményében, hogy a metropolita előtt sikerül bizonyítani felettese alkalmatlanságát az egyházi kerület vezetésére. Amint a brassói bíró értesült a dologról, Stan pópát, a nőt és annak apját tömlöcbe vettette. A pópa a metropolita közbenjárására szabadult, a nőt viszont ismét kiűzték a városból, halállal fe- nyegelve arra az esetre, ha visszajönne (augusz- tus 28.).
rablótá- madás			A fejedelemnek a kolozsvári országgyűlésről Gyulafehérvárra tartó, az ajándékba kapott sző- nyegeit szállító két kocsiját Feleken a rablók fel- törték, a szekereken utazó két ajtónállót pedig leütöttek (október 13.). Ugyanezen az ország- gyűlésen a szebeni királybíró szállásáról elloptak egy cobolykabátot, egy atlaszkaftánt és egy co- bolsüveget.

Bűncselekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás hely- színe	Leírás
rablás	tömlőcbe vetés, kínvallatás, akasztás	Brassó	Toma és Mihail zsoldosokat támadtak meg, és raboltak ki az erdőben. A gridiek (Grid, Párhoz tartozó falu) azonban utánuk eredtek, és elfogták őket (november 13.). A városgazda vitte őket Brassóba Medgyesről (november 15.). 18-án este Hegyes mindkettőt megkínnoztatta, de nem vallottak semmit, annak ellenére, hogy a kezük-nél találták az elrabolt holmikat. A rablók kínvallatását ezután december 9-én az egész tanács jelenlétében folytatták, de ismét eredménytelenül. A vádlottak nem vallottak egyetlen tettes-társukról sem, holott húsnál is többen lehettek. Még azon éjjel sikerült megszökniük a toronyból, másnap reggel azonban rájuk találtak a városháza zabosládájában rejtőzve. December 10-én halálra ítélték őket, a végrehajtással azonban még várni kellett, mivel a hozzátartozók nem jelentkeztek. Egyedül a román pap értett szót velük, de az – hite és papi állása elvesztésétől tartva – nem adta ki a vallomásukat. A brassói előljárók Constantin pápa révén annyit elértek, hogy a tettesek elismerték vétküket, de a társaik-ra nem vallottak. A két rablót, akik sógorok voltak, egymás mellé kötötték fel. Clemens Goldschmidt tanácsossal együtt Hegyes is részt vett a kivégzésen.
lopás	árestum, pellengéren megvessző- zés 163 vesszőcsa- pással, kiűzés a városból	Brassó	Havesch Merten fiát, Johannes inast Sárkányból, az óbrassói tanító lányával tartandó esküvője napján őrizetbe vették két rendbeli lopás miatt. Fiatal korára és erejére való tekintettel, és mert többen könyörögtek az életéért, a hatóságok megkegyelmeztek neki. Büntetésül azonban pellengérré kötötték, és 163 vesszőcsapást mértek rá, majd kiűzték a város és a kerület területéről (december 10.).

Bűncse- lekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás hely- színe	Leírás
1616			
házasság- törés	halálbünte- tés elenge- dése	Brassó	A házasságtöréssel vádolt Georg Ginters életé- nek megkegyelmezett a bíróság, mert felesége, hat gyermeke, két testvére és a lelkész könyör- gött életéért, továbbá mivel rossz házasságban élt, és mert tekintettel volt fiatalságára és apja emlékére is, aki a darabontok kapitánya volt, és szolgálatteljesítés közben halt meg (április 12.).
rablás, fegyveres betörés, testi sértés	karóba húzás	Brassó	A tanács összeült a zágoni Kovács (<i>Kowacz</i>) Gáspár ügyében, aki saját fejére esküdve tagadta, hogy éjjel tizedmagával erőszakkal hatolt volna be Doboli Faffel házába, őt félholtra verte volna, és minden javát elrabolta volna (augusztus 16.). Augusztus 22-én karóba húzták.
rablás, gyilkosság			Augusztus 23-án éjjel Andres Gebaurs szíjgyár- tót ismeretlen tettesek Nagytölgyesnél (<i>Hayner- stein</i>) leütötték, két lovát elvették. Fiacskáját, aki egy zabkéve mögött rejtőzött el, nem vették ész- re.
1617			
hivatali visszaélés	toronyba zárás, halálbünte- tés megvál- tása fejdíj és <i>Landes Kür</i> fizetése mellett	Barca- rozsnjó	Január 16-án a bíró, Joannes Greysing és Andre- as Schwarz tanácsosok, a városgazda és Hegyes Barcarozsnjóra utaztak, hogy rendezzék egyfelől a mezőváros tanácsa és negyventagú külső taná- csa, másfelől Peter von Rosenau helybeli bíró vitáját. Utóbbit, minthogy hatáskörét túllépve, a brassói tanács megkérdezése nélkül végzett vizs- gálatot, és döntött egy ügyben, január 17-én a brassói toronyba zárták, az ítélet szerint élete vé- géig. Január 26-án, gyerekeire és korára való te- kintettel, fejdíj és <i>Landes Kür</i> megfizetése mel- lett, és a hivatalviseléstől eltiltva, kegyelemben részesítették.

Bűncselekmény/ kihágás	Szankció	Eljárás hely- színe	Leírás
emberölés	árestum, lefejezés	Brassó	Február 3-án Barcaszentpéterről Brassóba viték, és tömlöcbe zárták Lázár István gyergyói kereskedő ifjú szolgáját, a szentágotai születésű Kocsis Györgyöt (<i>Kwchys Georg</i>), aki egy párbaj során kioltotta társának, Deák Andrásnak (<i>Andreas Deak</i>) az életét. Miután a bíróság alaposan megvizsgálta az ügyet, a vádlottat február 23-án lefejezték.
boszorkányság, parázna- ság, kerítés	vízbe fojtás	Fogaras	A fejedelem parancsára a boszorkánysággal, paráznasággal és kerítéssel vádolt Henter Margit nemes asszonyt és fejedelmi rokont az Oltba fojtották (február 24.).
parázna- ság	pénzbüntetés	Brassó	Andreas Schwarz tanácsos házában egy kocsis megrontott egy cselédlányt, aki később feleségül ment egy mángorlólegényhez. Minthogy az esküvő után tizenkét héttel fiút szült, a nőnek be kellett ismernie, hogy még a házasságkötés előtt vétkezett a kocsissal. A tanács döntése szerint a kocsis 9 forintot tartozott adni a gyerek nevelésére, és a bírósággal is ki kellett egyeznie. A férj javaiból viszont a gyerek jogosan örökölhetett, amennyiben anya és fiú, mindkettő nála maradhatott (február 18.).
emberölés	lefejezés	Gyula- fehérvár	Gyulafehérváron a fejedelmi palotában Mikó Ferenc egyik inasa késsel leszúrt egy másik inast. A gyilkost a darabontok a piacra hurcolták, és lefejezték (május 21.).

Nem minden, Hegyes által említett bűnesetben derül fény a pontos körülményekre, némelykor a tett vagy a büntetés részletezése hiányzik, máskor csak az áldozatról tudunk meg adatokat. Az esetek többsége Brassó és a Barcaság, azaz a város igazságszolgáltatási területéről származott. Hegyes rendszerint akkor számol be bűncselekményekről, hogyha az áldozat vagy az elkövető brassói származású volt, továbbá hogyha a tettet Brassóban vagy a körzet valamelyik településén követték el. Ez utóbbi esetben ugyanis az eljárást a szász törvényeknek megfelelően a brassói tanács kel-

lett, hogy lefolytassa.⁶⁰ Előfordul ugyanakkor, hogy más igazságszolgáltatási területen történt ügyeket is megemlít. Az esetek lejegyzésekor bizonyára számított, ha az esemény hírértéke nyilvánvaló jelentőséggel bírt a korabeli közvélemény számára, csakúgy, mint a tett földrajzi helyének közelsége, a résztvevők ismertsége, nem utolsósorban pedig a konfliktus típusa, illetve a normasértés mértéke. Úgy tűnik, hogy a bűnesetek akkor sem hagyták nyugton Hegyest, amikor épp nem tartózkodott a városban, hanem diplomáciai megbízatással az országot járta. Az 1615. szeptember végi-október eleji kolozsvári országgyűlés eseményei közül arról is értesülünk, hogy a szebeni királybíró szállásáról elloptak egy coboly- vagy menyétkabátot, egy atlaszkaftánt és egy cobolsüveget. Megtudjuk továbbá, hogy a fejedelem két, a kolozsvári országgyűlésről Gyulafehérvárra tartó, az ajándékba kapott szőnyegeit hazaszállító kocsiját éjszaka Feleken feltörték, két fejedelmi ajtónállót pedig leütöttek.⁶¹ Hegyes beszámol az Universitas gyűlésének döntéséről a Nagyszebenben őrzött és árulással vádolt Horváth, másként Makedóniai György kiadatása ügyében, illetve a szerencsétlen vádlott sorsáról is. Az 1617. évi májusi gyulafehérvári országgyűlési küldetéséről való beszámolójában pedig arról értesít, hogy a fejedelmi palotában Mikó Ferenc két inasa egymásra támadt, az egyik leszúrta a másikat.⁶²

A napló bűncselekményekre vonatkozó bejegyzései ugyanakkor nemcsak a krónikaíró szemléletét közvetítik, hanem adatokat közölnek a kriminalitástörténeti kutatások számára is. Értékes információkat szerzünk a felderítetlen büntettekéről, arról, hogy mennyi idő telt el a tett felfedezése, a tettesek kézre kerítése, az árestum ideje, a tárgyalás, illetve az ítélethozatal között, vagy arról, hogy milyen lépéseket tettek a hatóságok a büntetések végrehajtásának biztosítására. A Töröcsvár felett 1614. április 13-án rablótámadásban megölt vallon doktor ügyében a tetteseket augusztus 25-én kerítették kézre, majd kínvallatásuk után, másnap, 26-án már végre is hajtották a halálos ítéletet.⁶³ Az 1615. június 11-én kézre kerített hírhedt rablót, Csatárt, 16-án már fel is akasztották.⁶⁴ Általában az volt a jellemző, hogy a hatóságok az eljárás gyors lefolytatására törekedtek, a tettesek kézre kerítése után rövid időn belül ítéletet hoztak, és a büntetést is mihamarabb végrehajtották. Hogyha az eset úgy kívánta, az árestum több ideig is tarthatott, például amíg a vádlottak rokonai meg nem jelentek, vagy míg az esetleges tettestársak kilétére fény nem derült. 1615. november 13-án a zsoldosokat erdőben megtámadó banda két tagját, Tomát és Mihailt Hegyes először november 18-án vallatta ki tortúra alatt, a tett beismerése és a bűntársak feladása végett. A következő kínvallatásra, a tanácsstagok teljes létszámú részvételével, csak

60 *Das Eigen-Landrecht*. I.1.4.

61 HEGYES: i. m. 532.

62 Uo. 522, 594.

63 Uo. 495.

64 Uo. 523–524.

december 9-én került sor, vélhetően azért, mert a vallomások kicsikarása nyelvi gondokkal is járt, ami miatt a bolgárszegi román pap segítségét is igénybe vették. A kínvallatás eszközeiről a napló nem fed fel részleteket, de az felsejlik Hegyes elejtett szavaiból, hogy az eljárás nem lehetett túl kemény, ugyanis a két vádlott a második vallatás során sem vallott, mi több, Hegyes szerint, nem ejtettek egy jajszót sem. Hogy a kínzás nem törhette meg túlságosan őket, abból is sejthető, hogy közvetlen a vallatás után sikerült a kapun keresztül kiszabadulniuk a toronyból, és csak másnap reggel találtak rájuk, elrejtőzve a városháza zabosládájában.⁶⁵

A kivégzési módok közül a napló a leggyakrabban az akasztást, a fejevételt és a vízbe fojtást említi, de Brassóban előfordult a karóba húzás is.⁶⁶ A nem halálos büntetések közül, súlyosabb bűncselekmények esetén, mintegy a szigorú megtorlás enyhítéseképpen, és megvesszőzéssel társítva, a tetteseknek a városból és a Barcaságból való kiűzését rendelte el a tanács. Kisebb súlyú esetekben az elkövetőket pellengérré állítva megvesszőzték vagy kalodába zárták. A főbenjáró bűnöket fejdíj lefizetésével lehetett megváltani. Egy esetben egy igen magas pénzbüntetéssel, a *Landes Kürrel* is találkozunk a naplóban, amelyet a szász törvényhatóságok az országos törvényeket (*Landesrecht*) megszegőkre szabtak ki (200 forint értékben).⁶⁷ Esetünkben a barcarozsnyói bíró súlyos hatásköri túllépését büntették így.⁶⁸ A halálbüntetés megváltására alkalmazott eljárások között találkozunk a szabadságvesztés két formájával is: a meghatározott ideig (egy évig) való rabságra ítélelssel (láncon), illetve a tömlőbe zárással, amely nem csak a bűncselekmény kivizsgálásáig vagy a tárgyalás lefolytatásáig tartó, előzetes fogva tartást (árestumot) jelentett.⁶⁹ Hogy a gyanúsítottak szökésétől joggal lehetett tartani, arról, a már említett Toma és Mihail esete mellett, egy másik ügy is tanúskodik. 1614. október 7-én egy, a vérrokonával való paráználkodással vádolt botfalvi legénynek sikerült éjjel két órakor megszöknie a (városházi) toronyból a (főteri) Rövidsor felé néző ablak feletti kis ablakon keresztül. Másnap a Felső-kapunál kapták el, miközben Bolgárszeg irányába próbált kereket oldani, s a Lópiacon a Kovácsok bástyájába zárták, valószínűleg egy jobban védhető helyre. Az

65 Uo. 535–536.

66 A szász jogkönyv nem említi a karóba húzást a kivégzési módok között.

67 A szászok saját, a törvényhatóságok egységes jogait megsértő tette vonatkozó pénzbüntetése. A „Landtsgür”, „Landeskürn” értelméhez lásd *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. IX. Zunfturkunden*. Hrsg. Gernot NUSSBÄCHER–Elisabeta MARIN. Aldus /AKSL e.v. Heidelberg, Kronstadt, 1999. 406.

68 HEGYES: i. m. 576.

69 A brassói tanács megkérdezése nélkül ítélező Peter von Rosenau barcarozsnyói bírót 1617. január 17-én Brassóban a toronyba zárták, az első ítélet szerint élete végéig. Uo. 576. A börtön eljárási és büntetés-végrehajtási funkciói különbségéről, egyebek mellett, lásd MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században. Az európai börtön útjai*. Gondolat, Bp., 2018. 94.

árestum és börtön épületeihez, de a pellengérhez és a kalodához mint a városi térszerkezet beazonosítható lokációihoz képest a kivégzések helyszíneiről a napló kevesebbet árul el. A bitófa és a vízbe fojtás helyszíne is a városfalakon kívül lehetett, ugyan is a lopás miatt elítélt Râmnicu Tódor akasztására 1614. szeptember 17-én Hegyes kilovagolt, akárcsak Zakariás György és szeretője kivégzésére 1613. április 16-án, tanácsostársa és a darabontok kíséretében.⁷⁰

Hegyes megjegyzéseiből az is kiderül, hogy a jogbiztonság érdekében a városi hatóság a saját eljárását teljes mértékben legitimnek tartotta, nemcsak a város területén, hanem a hatóságához tartozó más településeken is. Nem felejtette el megemlíteni azokat az eseteket sem, amikor valaki a hatóságokat sértegette,⁷¹ vagy amikor a mezővárosi bíró, hatáskörét túllépve, a városi tanács joghatósági tekintélyét csorbította.⁷² Amikor egy cipész részegen a helyi előljárókat szidalmazta, majd előállításában megkéselte a bíró szolgálját és egy kőműveslegényt, a szentencia bemutatása mellett (a tanács a vádlottat halálos büntetés helyett egyévnnyi rabláncra ítélte) Hegyes hangot adott saját véleményének is, mondván, hogy „túlontúl kegyelmesen jártak el az esetben, minden remény felettien”.⁷³ Egy másik esetben, amikor a tanács nagylelkűen elengedett egy hatóságok megátkozása miatt elfogott barcarozsnyói embert, a naplóíró ismét szóvá tette, hogy a vétkes felett ítélni kellett volna, de mivel többen könyörögtek érte, ez alkalommal megkegyelmeztek neki.⁷⁴ A vádlott megbocsátására Hegyes nemegyszer Isten irgalmát kérte, hogy a bírósági ítélet igazságosságát a keresztényi erény erejével igazolja.⁷⁵ S bár társadalmi rangja miatt nem volt erre szüksége, a tisztséggel járó személyes felelősségét csak úgy látta tisztázva a napló nyilvánossága és a város közössége előtt, hogyha a világi törvényt az isteninek rendelte alá, és az elítéltekről nem a megvetés, hanem megbocsátás hangján beszélt.

A kegyelem gyakorlása a keresztény könyörületesség nevében a hatósági fellépés szigorát tompította, mindazonáltal számított a tettes előélete, kora vagy fizikai erőnléte, az érte kiálló személyek jó hírneve és sokasága. A tanács a házasságtörésen kapott Georg Ginters életének a feleség, a hat gyermek, a két testvér és a lelkész könyörgésére kegyelmezett meg, továbbá tekintettel volt fiatalkorára, illetve apja emlékére, aki a darabontok kapitánya volt, és szolgálatteljesítés közben hunyt el.⁷⁶ A

70 HEGYES: *i. m.* 455.

71 Uo. 492.

72 Uo. 576.

73 Uo. 466.

74 Uo. 492.

75 1613. április 16-án a házasságtörés miatt vízbe fojtásra ítélt asszony lelkét Isten kegyelmébe ajánlotta, hiszen úgy tartotta, hogy az asszony különös hite mellett tett tanúságot. A házasságtörésen kapott Georg Ginters életének a tanács megkegyelmezett, a bűnöst a Szentlélek oltalmába ajánlotta. Uo. 455, 550.

76 Uo. 549–550.

szászhermányi lelkésztől pénzt és ezüsttárgyakat lopó diákok is „megérdemelték volna a bitófát, de fiatalságukra és szüleikre való tekintettel életüket megkímélte a tanács”.⁷⁷ Az esküvője napján lopás miatt elhurcolt sárkányi inas egyebek mellett annak köszönhetette, hogy megmenekült az akasztófától, hogy erős és fiatal legény volt.⁷⁸

A bűn alóli felmentés különös esetének számított a későbbi barcaszentpéteri lelkész, David Benckner ügye.⁷⁹ Hegyes 1615. június 5-i bejegyzésében számol be egy Wittenbergben megtörtént sajnálatos tettről, miszerint az ott diákoskodó Benckner a brassói Johann Groen fiát egy asztal melletti vitában leszúrta.⁸⁰ A szerencsétlen tett részleteit Hegyes nem tartotta fontosnak megosztani, annak ellenére, hogy a fiú sorának alakulását később is nyomon követi a napló. A leírtakból továbbá az sem derül ki, hogy az incidens jelentett-e a későbbiekben bármilyen hátrányt Benckner társadalmi megítélése szempontjából. A jó reményű fiatalember későbbi szakmai előmenetele viszont azt mutatja, hogy az ügynek karrierjére nézve nem lett súlyosabb következménye. Ugyanis miután a város küldötte, Bartholomeus Kirschner 1616-ban hazahozta Wittenbergből,⁸¹ július 20-án soron kívül nevezték ki a brassói iskola lektorának, úgy, hogy a lektorok számát kettőről háromra emelték, fizetésüket pedig kiegészítették. Két évvel később már a város nagy templomában prédikált, amely alkalommal, Hegyes szerint, szép beszédet mondott.⁸²

Hegyes felfogásában a városi tanács bírósági jogkörének legitimitása és presztízse kiemelt fontosságúként jelenik meg. Azt, hogy a város nem tűrte hatáskörének csorbítását, szemléletesen mutatja azon eset, melyben a naplóíró a bolgárszegi románok világi és egyházi közösségét érintő konfliktusának a brassói tanács általi orvoslásáról szól. Hegyes nagy részletességgel számol be a bolgárszegi Szent Miklós-egyházközség élén kialakult belső viszályról, de nem tanúsít megértést az ortodox klérus belső gondjaival szemben. Az 1615. augusztus 10. és 31. között zajló események során a bolgárszegi papok az egyházközségükben felmerülő vitát belső ügyként, a brassói tanács megkerülésével próbálták rendezni.⁸³ A konfliktus kirobbanásának okát nem

⁷⁷ Uo. 496.

⁷⁸ Uo. 536–537.

⁷⁹ A brassói származású David Benckner 1614-ben Wittenbergben tanult, 1619-ben a brassói iskola rektora, 1624-től brassói segédlelkész és 1630-tól barcaszentpéteri lelkész lett, 1647-ben hunyt el. WAGNER: *i. m.* 141.

⁸⁰ HEGYES: *i. m.* 523.

⁸¹ A küldetésből Kirschner 1616. május 6-án érkezett haza, de a fiút Medgyesen hagyta, talán tartva a brassói esetleges megtorlásoktól. Uo. 551.

⁸² Uo. 557, 593.

⁸³ Uo. 527–529.

ismerjük,⁸⁴ a brassói városvezetés akkor kapcsolódott a vitába, amikor – Hegyes elmondása alapján – a hivatalából fél évre felfüggesztett Stan kérésére a gyulafehérvári metropolita (Vledika) a városba érkezett, és, a tanács tudta nélkül, elvette a templom kulcsát Constantin pópától. Jogkörének ilyen mértékű megsértését a brassói tanács nyilvánvalóan nem tűrhette, és, az események által felbujtott bolgárszegiek elégedetlensége ellenére, a metropolitát Constantinnak az esperesi hivatalba való visszahívására utasította. Ekkor Stan a városba hívta Constantin feltételezett szeretőjét (akit korábban a tanács paráznaság miatt száműzött), remélve, hogy a metropolita az ügyet maga is megvizsgálja, ellenfelét pedig kiátkozza. Mivel azonban a város nézőpontjából az ortodox egyházfő nem írhatta felül a bíróság ítéletét, tehát a lány száműzéséről szólót sem,⁸⁵ ezen túlmenően nem rendelkezhetett sem a paráznák,⁸⁶ sem pedig Constantin pápa kiátkozásának (száműzésének) ügyében, így a városi tanács kénytelen volt erőteljesen fellépni, és a román papokat rendre utasítani. A tanácsnak a metropolitához intézett üzenete a városi hatóság hatalmának érvényesítéséről nemcsak a bolgárszegi alattvalók vonatkozásában szemléletes, hanem élesen körülhatárolja a tanácsnak a büntetőügyekre vonatkozó jogkörét is. A Hegyes által idézet tanácsai utasítás szerint a metropolita a tervezett lépést „semmiképpen nem teheti, mert a bírósá-

84 A konfliktus közelebbi okát a bolgárszegi Szent Miklós-templom krónikása, Popa Vasile protopópa munkájából ismerjük (*Cronica protopopului Vasile, 1392–1633*). Ennek testvére volt Constantin pápa, akinek a helyzete a bolgárszegi Szent Miklós-templom és egyúttal a brassói görögkeleti esperesség élén a Hegyes naplója által jelzett konfliktus idején még igencsak ingatag lehetett. Fiatal kora miatt többen ellenezték protopópai kinevezését, miután apja, Micha halála után a tisztség megüresedett. Teoctist, a belgrádi püspök, valamint Luca tergovistyei (Târgoviște) metropolita közbenjárására a brassói városi tanács támogatta Constantin kinevezését (az időközben kinevezett Neagoslavot hazaküldték Floci városába), annál is inkább, mivel apja és nagyapja diplomáciai, azaz tolmácsi szolgálatait a város korábban nemegyszer igénybe vette. Az esperesi szék megtartásában azonban Constantinnak, fiatal kora miatt, a mellette szolgáló Stan pápa személyében befolyásos riválisa akadt, hiszen sógora volt a havasalföldi vajda mellett szolgáló Boyer Péter, és a gyulafehérvári metropolita, Vledika támogatását is élvezte. A személyes ellentétek mögött két érdekcsoport közötti harc rajzolódik ki, amelynek rendezése minden jel szerint próbára tette a brassói tanács befolyását a bolgárszegi alattvalók fölött. Popa Vasile krónikájának kiadásához lásd Radu TEMPEA: *Istoria Sfintei Besereci a Scheilor Braşovului*. Editura pentru Literatură, Buc., 1969. A krónika előbbi kiadásairól, rövid leírásáról, valamint arról a körülményről, hogy a brassói tanács megrendelésére készült volna, lásd SZEGEDI: *i. m.* 109–111.

85 A városi hatóságok Stant, a lányt és annak apját elfogatták. A tömlöcből Stan a metropolita közbenjárására ugyan kiszabadult, de a lányt újra száműzték, ismételt visszatérése esetén pedig halálos büntetést helyeztek számára kilátásba.

86 A metropolita azt követelte, hogy Constantin hetedmagával esküdjön meg, hogy nem volt köze a lánynak. Hegyes a tervezett eljárást helytelenítve és igen megbotránkozva teszi fel a kérdést: „Melyik ördög hallott már ilyenről? S ki játszaná hasonló esetben az ördögöt?” HEGYES: *i. m.* 529.

egyház vledikája, és nem ő, nem a hit, hanem az ügy természete szerint, [a kiátkozás] a [felmerült] esetben criminalis vagy jogi ügylet, [s mint ilyen] a világi rendhez tartozik”.⁸⁷ Popa Stan sógora, Boier Péter később megpróbálta az ügyet a fejedelem és az országgyűlés elé vinni, de nem járt sikerrel, Constantint vissza kellett helyezni hivatalába, Popa Stannak pedig el kellett hagynia Brassót.⁸⁸

A Hegyes által bemutatott viszony a brassói hatóságok és a bolgárszegi hitközösség között azonban a gyakorlatban korántsem volt egyértelmű. Annak ellenére, hogy a város pártfogását élvezte, Constantin pápa nem tett eleget a tanácsosok kérésének akkor, amikor azok segítségét kérték román vádlottak megvallatása érdekében. Mint-hogy hitére és lelkesi kötelességére hivatkozva nem adta ki a hatóságoknak a rabláson ért Toma és Mihail kínpadon tett vallomását, a bíróságnak meg kellett elégednie azzal, hogy a vádlottak beismerték bűnösségüket, a tettestársaik kilétére viszont nem derült fény.⁸⁹

A naplóban közölt események hitelességére Hegyes személye a biztosíték. Társadalmi beágyazottságát tekintve a 17. század eleji Brassóban a véleményformálás meghatározó alakjának számított, az elbeszélésre kerülő jogi ügyletek, bűnesetek az általa betöltött városi hivatal mindennapjaiban nyernek értelmet. Városkapitányként és a büntetőeljárás lefolytatásában, illetve a büntetések végrehajtásában eljáró tanácsosként a bűnözés és deviáns magatartások korabeli felfogását közvetíti, ugyanakkor a hatósági fellépésnek megannyi bizonyítékát szolgáltatja (így a nyilvánosság, a tortúra használata, a gonosztevők hivatali üldözése vagy az a körülmény, hogy a kivégzések végrehajtását katonák kellett, hogy felügyeljék). A városban vagy az igazgatási körzetében előforduló bűnesetekre vonatkozó feljegyzései nem pusztán történelmi érdeklődéséből fakadnak tehát, hanem hivatali működése során szerzett tapasztalataiból. Hegyes véleménye a bűncselekményekről, értékelő megjegyzései az elkövetőkről és áldozatokról vagy a bűnügyi rendszer működéséről ezért önmagukban is érvényesek, és hűen tükrözik a városi hatóságok jogi öntudatát.

87 „er soll das mit nichten nit tuen, denn der Herr Richter wäre der Kirchen ihr Vledika, nit er, sintemal der Handel nit des Glaubens wegen, sondern ein Criminalis oder Rechtssache, dem weltliche Stand zugehörig, sei und concerniert”. Uo. 529.

88 Popa Vasile szerint a tanács elmozdította Stant a bolgárszegi templomból, ezt követően Constantin érsek egy ideig egyedül maradt, pap nélkül. A családban még élénk lehetett az ellenszenv, ugyanis Vasile fontosnak tartotta lejegyezni, hogy Stant Fogarasba helyezték át, és ott is halt meg becsstelenül, a fiával együtt odaégett egy villám csapta csűrben. TEMPEA: *i. m.* 61.

89 HEGYES: *i. m.* 536.

THE PERCEPTION OF CRIME AND DEVIANT BEHAVIOUR
IN THE DIARY OF ANDREAS HEGYES, CAPTAIN AND
TOWN COUNCILOR OF BRAȘOV

Keywords: *criminality; diary; Andreas Hegyes; Brașov; town council*

Andreas Hegyes' diary – kept between 1613 and 1617 – is an excellent source for analysing contemporary perceptions of crime and deviant behaviour from several perspectives. Compared to town chronicles, the diary conveys information not only about the crimes that took place in the town and its jurisdiction, and the discourse about malefaction and delinquency, but also about the empirical knowledge of the incidence of crime and the measures taken to combat it, as perceived by the town official who conducted criminal proceedings and supervised the execution of punishments, especially of the public executions. The aim of our study is to present information from the diary about the crime and the law enforcement in pre-modern Brașov, about the chronicler's perception of offenders and victims, and about the functioning of the criminal justice system.

PERCEPȚIA CRIMINALITĂȚII ȘI A COMPORTAMENTELOR
DEVIANT ÎN JURNALUL LUI ANDREAS HEGYES, CĂPITAN ȘI
CONSILIER ORĂȘENESC DIN BRAȘOV

Cuvinte-cheie: *criminalitate; jurnal; Andreas Hegyes; Brașov; consiliu orășenesc*

Jurnalul lui Andreas Hegyes, întocmit între anii 1613 și 1617, este o sursă excelentă pentru analiza percepției contemporane a criminalității și a comportamentului deviant din mai multe puncte de vedere. În comparație cu cronicile orășenești, jurnalul transmite informații nu numai despre infracțiunile care au avut loc în oraș și în jurisdicția acestuia și despre discursul despre crimă și delicvență, ci și despre cunoașterea empirică a incidenței criminalității și a măsurilor luate în combaterea ei, așa cum era percepută de un oficial orășenesc care conducea procedurile penale și supraveghea executarea pedepselor, în special a execuțiilor publice. Scopul studiului nostru este de a prezenta informațiile din jurnal despre infracționalitate și aplicarea legii în Brașovul premodern, despre percepția cronicarului în privința infractorilor și a victimelor, și despre funcționarea sistemului de justiție penală.